

TOPONÍMIA I CARTOGRAFIA

Josep MORAN
Universitat de Barcelona

En aquesta intervenció meva sobre "Toponímia i cartografia" parlaré sobretot de la meva experiència personal, però abans faré algunes consideracions generals, que no us vindran de nou, però que m'ajudaran a ordenar les idees. La toponímia i la cartografia són activitats ben relacionades : pocs mapes muts se solen publicar, potser només els estrictament geològics i així i tot hi solen aparèixer alguns topònims de referència. Per altra banda, és convenient que els reculls i estudis toponímics vagin acompanyats de la cartografia adient a fi de poder precisar la localització dels noms de lloc.

Els dos aspectes mereixen un atenció i un afany de perfecció igual, però tradicionalment en la confecció de mapes l'activitat cartogràfica o descriptiva del relleu ha estat més ben atesa que no pas la toponímica. Els mapes antics oficials dels estats en són una bona mostra ; aquest és un fet ben conegut de tots nosaltres i ara no vull insistir-ne, però sí que vull referir-me a un llibre que toca aquesta qüestió perquè em sembla que és poc coneguda : es tracta de la publicació del "Coloquio sobre toponímia cartogràfica celebrado en Madrid los días 21 al 23 de Mayo de 1969" (Madrid 1972) patrocinat per la "Asociación Española para el Progreso de las Ciencias" ; la intervenció del Dr. Antoni M. Badia i Margarit sota el títol "Toponímia regional bilingüe en Cataluña" assenyalava els errors i les inconseqüències de la toponímia oficial dels mapes del Principat. El Dr. Badia m'ha explicat alguna vegada que l'ambient era tens en el moment de l'exposició malgrat que ja des del mateix enunciat del títol va intentar de no provocar reaccions hostils ; recordem que era en plena dictadura franquista i a Madrid. Ara, si no en acceptació comprensiva i cordial, almenys sembla que hem guanyat una mica quant al reconeixement legal.

La meva primera activitat en l'aplicació de la toponímia a la cartografia fou precisament en els mapes de l'aleshores encara Instituto Geográfico y Catastral. Com que jo havia publicat algun article sobre la toponímia de Barcelona em van encarregar el full 421, corresponent a Barcelona i el seu entorn pel cantó del Vallès i del Maresme. Dissortadament no conservo les llistes que en vaig fer, de manera que hauré de parlar de memòria ; a més, el mapa nou encara no ha estat publicat. Recordo que a

més dels errors típics de la toponímia antiga oficial, com "Poyo" per *turó del Pollo* (el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet) o "El Caparro" (sic) per *El Calvari* (a Badalona), vaig observar-hi que uns altres de més subtils, però no menys importants, es trobaven en la mala selecció dels topònims; per exemple, malgrat que el mapa era molt pobre pel que fa a la toponímia del terme de Barcelona, hi figuraven llocs ben puntuals com "Fàbrica de Gas", "Hospital de San Lázaro" o "Cementerio de Horta" (que és molt petit), però n'hi mancaven d'altres de més importants com *Horta* mateix o *Sant Andreu de Palomar*, etc. Des de llavors he considerat que la selecció de la toponímia s'ha de fer amb cura i amb criteri, preferentment per la mateixa persona o el mateix equip que ha fet el recull de base, si aquest s'ha realitzat a una escala inferior. I també que hi ha d'haver un equilibri entre l'escala cartogràfica i la densitat de topònims que s'hi apliqui. Hi ha mapes mig buits que podrien donar més informació, però també hi ha mapes farcits en excés, on s'encavalca la toponímia menor que hauria de figurar en una altra escala.

La segona activitat en aquest camp tingué un caràcter molt diferent. Es tractava de la correcció i de recerca toponímica dels mapes de la Corporació Metropolitana de Barcelona que aquesta institució va encarregar a la Universitat de Barcelona. L'àrea estudiada comprenia 27 municipis corresponents a Barcelona i el seu entorn, i comportava 428 fulls d'escala 1/2.000, que permetia una recollida exhaustiva de topònims. Aquesta feina fou realitzada per un equip de geògrafs, dirigits per Josep M. Rabella, professor de cartografia de la Universitat de Barcelona, i de lingüistes, format per Josep Llobera, corrector de l'Institut d'Estudis Catalans, el qual havia realitzat diversos reculls en aquesta àrea per encàrrec de Joan Coromines, i el qui us parla¹. Aquest treball tingué dues fases. En la primera, corresponent al primer conveni, signat entre ambdues institucions el 17-XII-1981, es realitzà una revisió general en un treball de gabinet dels mapes antics i aquests tenien els defectes clàssics pel que fa a la toponímia: noms erronis fàcilment esmenables (com *Vallvidriera* per *Vallvidrera*), però també d'altres que no ho eren sense recerca de camp (com *Can Langareta* per *Ca l'Arengadeta* a Sant Boi de Llobregat), i nombroses omissions. Aquesta feina de revisió (i catalanització) més urgent es realitzà en el termini d'un any, incloses les nombroses vies urbanes del territori.

Com que aquesta feina era insuficient, vam realitzar una segona fase que consistia a fer una recerca completa de la toponímia per mitjà del treball de camp, d'acord amb un segon conveni signat l'11-XI-1982. Ens hi vam posar amb molt d'interès, sobretot pel fet que era una gran oportunitat de recollir els noms de lloc d'una àrea que pateix grans transformacions físiques i humanes amb el risc consegüent de pèrdua de bona part de la toponímia genuïna. La feina era àrdua, començant per la recerca d'informadors, però la vam portar a terme en tres anys de dedicació bastant intensa. Cal dir també que fou molt oportuna, perquè ara ja són morts molts dels millors informadors de llavors. Però dissortadament la institució que encarregà aquesta feina pràcticament ha abandonat la realització dels mapes i per aquesta causa la major part dels topònims recollits no ha estat aplicada en la cartografia. Però ara no es tracta de reportar totes les vicissituds d'aquesta feina sinó d'explicar algunes de les experiències de l'aplicació cartogràfica.

¹ Per a més detalls veg. el treball de Dolores Batallé i Tremoleda i Josep M. Rabella i Vives, *La toponímia i la seva revisió en la cartografia de la Corporació Metropolitana de Barcelona*, "Revista de Geografia", XVIII (Barcelona, 1984), 123-133.

Com que l'escala de base 1/2.000 permet una gran precisió, en primer lloc calia distingir bé els noms propis (topònims) dels noms comuns, que assenyalaven objectes diversos, fins i tot bústies, pous o balises ; els topònims eren assenyalats amb la inicial en majúscula, com és habitual, i els apel·latius en minúscula fins i tot en posició inicial. Una altra problemàtica era la de situar els topònims d'alguna extensió però de límits imprecisos en una escala tan petita, de manera que a vegades comprenien diversos fulls ; cal tenir en compte que dins l'àrea d'un lloc gran hi caben d'altres topònims.

Cal també fer esment de la dificultat d'establir una grafia correcta per a topònims recollits per via oral de què no tenim documentació suficient, sobretot en casos de neutralització fonètica, és gran. Es tracta d'una de les feines lingüístiques que presenten més complexitat, com saben els qui s'hi han dedicat, que cal fer amb prudència per tal de no caure en ultracorreccions, i que no sempre s'encerta a la primera ; per exemple, pensàvem que la coona *Sostrella* (amb *u* àtona) devia tenir alguna relació amb *sostre* i per això vam posar aquesta grafia amb *o*. Però Ignasi M. Muntaner i Pascual en estudiar el terme de Sitges, que comprèn Garraf, va demostrar que era una feminització del coll *Sustrell* (*s'Ustrell*, amb article salat fossilitzat).

Per a la recerca de camp són necessàries dues coses : que els informadors siguin bons coneixedors del terreny i que els qui fan els reculls posseïxin els coneixements lingüístics necessaris per a aquesta feina i que tinguin en compte, a més, els treballs previs que s'hi hagin realitzat. Això requereix, a més, el temps necessari. La feina no pot ésser eterna, però no es pot supeditar a ritmes de treball aliens.

Com que coneixíem prou bé la zona estudiada no ens fou difícil de trobar bons informadors, sense excloure la possibilitat de millorar-la o completar-la en ulteriors campanyes (de fet era prevista inicialment una tasca permanent d'actualització i revisió). A més, en Josep Llobera havia realitzat, com hem dit, alguns reculls per a l'*Onomasticon* de Coromines. Doncs bé, com que aquests noms es conservaven en llistes, sense cartografia, el mateix Llobera dubtava de la localització d'alguns dels topònims que havia recollit. Dic això per a remarcar la importància de la cartografia en la toponímia : un recull que no vagi acompanyat del mapa corresponent és un treball fet a mitges, almenys pel que fa a la seva aplicació. Nosaltres lliuràvem la nostra feina en llistes degudament revisades, en què els noms eren acompanyats de les coordenades corresponents més altra informació codificada, i també els mapes corresponents a escala 1/2.000 amb la toponímia inclosa. Aquí acabava la nostra feina. Posteriorment la Corporació havia d'editar aquests mapes no solament a aquesta escala sinó també a d'altres de superiors, començant per 1/5.000 per a les quals els serveis tècnics de l'entitat havien de realitzar la selecció corresponent. Dic havia d'editar perquè de fet va suspendre o cancel·lar aquesta activitat, crec que per descoordinació (de fet, sempre ens va fer la impressió que era una entitat mal regida), però se'n van fer algunes proves i en l'examen d'aquestes proves vaig observar dos defectes : la selecció o jerarquització dels topònims no sempre era ben feta o almenys no era feta d'acord amb els criteris dels qui havíem fet el recull de base ; aquest és un dels problemes que ja havia detectat en els vells mapes de l'Instituto Geográfico y Catastral. Per a la resolució d'aquesta problemàtica jo crec que a més d'establir una mena de norma prèvia adient segons el caràcter i l'escala de cada mapa, ço que no sempre és fàcil, la selecció hauria d'ésser feta pel mateix equip que ha fet el recull, o almenys amb la seva participació. El segon problema és el de les errates. Nosaltres revisàvem creuadament les llistes

informatitzades ; però com que la Corporació no tenia informatitzat tot el procés, havia d'efectuar una còpia mecanogràfica, que nosaltres ja no controlàvem, i llavors es produïen nombrosos errors ; alguns eren fàcilment detectables, però altres no tant com per exemple el canvi de *la Vinyola* en lloc de *la Vinyala* a Sant Vicenç dels Horts.

Posteriorment aquesta mateixa Institució (o la que legalment la succeï) ens encarregà l'establiment de la toponímia d'un mapa gran (esc. 1/40.000) que comprenia tot l'entorn de Barcelona i que ha tingut una bona difusió. Fins i tot ha estat plagiat per una editorial comercial. Com que es tractava d'un mapa gran, de referència de conjunt del territori, vam seleccionar amb molt de compte la toponímia que hi havia de figurar. No volem que fos farcit sinó que n'hi hagués la justa de referència d'acord amb els objectius, les característiques i l'escala del mapa. Cal dir que és una feina delicada i no gens fàcil, sobretot pel que fa a la jerarquització dels topònims, perquè per a les àrees de gran densitat humana, com era el cas del Baix Llobregat, on hi ha molts més topònims a seleccionar, havíem d'aplicar uns criteris diferents dels de les zones despoblades i amb menys elements destacats, com en el massís de Garraf i Ordal, a fi d'evitar l'*horror vacui* cartogràfic ; però, alhora havíem d'evitar una uniformització excessiva que donés una impressió enganyosa de la realitat física i humana.

Més endavant també vaig realitzar algunes revisions de llistes de topònims corresponents a l'àrea del Camp de Tarragona per a l'Institut Cartogràfic de Catalunya. No conservo aquestes llistes, però recordo que eren fetes en una recerca apressada, de manera que ni tan sols s'hi havia tingut en compte els reculls ja publicats, com era el cas de Constantí, i a vegades la informació de base no era prou segura per a establir una grafia adequada perquè els qui l'havien realitzada, crec que estudiants de geografia, no tenien la formació lingüística necessària. De fet les presses venien del fet que la recerca toponímica s'havia de supeditar al ritme de la producció cartogràfica.

Aquesta és, doncs, la meua experiència respecte de toponímia i cartografia. Abans d'acabar la meua intervenció voldria fer una mena de resum de les qüestions que considero més rellevants.

La toponímia i la cartografia com tots sabem són ciències i activitats íntimament relacionades. No hi hauria d'haver un predomini o una subordinació d'una d'aquestes per part de l'altra ; però tradicionalment les entitats productores de mapes són dirigides per cartògrafs o geògrafs, que subordinen la recerca toponímica a la producció cartogràfica, sovint considerada com a simple "col.laboració", la qual a vegades és encarregada a personal extern que no posseeix la formació lingüística adient.

La tasca de recollida de base caldria fer-la a una escala que permeti un recull complet de la toponímia. Els reculls i les revisions s'han de fer molt acuradament a fi d'evitar errors, preferentment per més d'un lingüista. Per a cada escala s'ha de fer la selecció corresponent ; aquesta també és una feina important i delicada, en què hi haurien d'intervenir els qui han realitzat la recerca de camp o de base.

Finalment voldria manifestar la conveniència que la recerca toponímica no fos una feina anònima. Entre les moltes dades que poden figurar en un mapa convindria incloure el nom propi de les persones dels equips que hi han intervingut. En el mapa gran de l'àrea de l'entorn de Barcelona a què m'he referit, hi van poder fer constar els Departaments de Filologia Catalana i de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona, que hi van aportar la informació toponímica. Crec que pot ésser un bon precedent.